

Аскольд і Дир та київські князівни

Ольга Мак

Казка

Діялося це давно у славному городі Києві – столиці Землі Полянської[1], за князя, що його імени вже ніхто не пам'ятає. Може звався він Кий, а може якось інакше – не знали тоді наші предки письма, то й не записали. А шкода, бо був той князь мудрим і сильним правителем, якому корилися не лише поляни, що жили довкола Києва, а й інші українські племена: деревляни, дреговичі, сіверяни й тиверці. Давали данину князеві, йшли служити до нього дружинниками[2], ходили в походи разом з ним – і збагачували княжу столицю.

І був город Київ найкращий та найбагатший серед усіх інших українських городів, а слава про його князя йшла далеко довкола і заходила аж у царство індійське[3], в городи грецькі[4]. Стояв, як і тепер стоїть, Київ на березі Дніпра-ріки, а по ріці вгору і вниз пливли човни великі, всіляким крамом навантажені. Купці біля Києва приставали і з киянами торгували. Веселий і багатий був город Київ.

Та ось упав на нього сум великий, огорнув цілу Землю Полянську, бо занедужав тяжко князь Кий[5] і зліг на смертельну постіль.

– Горе мені, горе й вам! – говорив умираючий князь до своєї родини й бояр[6], що зібралися біля його ложа. – Ось умру я – і скінчиться княжий рід Київ, від того першого Кия, що заснував оце місто. Не дав мені Бог синів, лише дві доньки. Хто ж перейме владу по мені?

– Горе нам, горе нам! – повторювали бояри, повторювали дружинники, а за ними все місто і вся Земля Полянська. – Вже не будемо мати такого мудрого й доброго правителя! Хто ж нас у бій поведе, хто ж нас від ворогів оборонить? Горе нам, горе нам!...

А як уже вмер князь Кий, то трава три дні россою сходила, дерева додолу похилилися, а хвилі в Дніпрі-ріці так схлипували жалісно й так об береги билися, аж вали довкола міста мокрі стали. А вже що люди плакали та журилися – й казати нічого!

Вмерлого князя посадовили на золотом кованому троні[7], трон поставили у видовбаний з дуба човен, а човен встановили на великому кострищі. Три дні й три ночі приходили люди з усіх сторін і разом з киянами оплакували померлого володаря. А тоді вбили його найкращого коня, найулюбленішого мисливського собаку, поклали в човен княжу зброю, їжу, питво – і все це підпалили. Коли ж усе згоріло, висипали на місці кострища високу могилу, на ній наставили столів з усякою їжею та питвом і засіли за тризну[8]. Такий тоді був похоронний звичай.

Ось п'ють кияни, їдять, померлого князя прославляють, його воєнні подвиги згадують і журяться:

– Де ж ми другого такого доброго князя знайдемо?...

Так собі розмовляють, аж бачать – пливе вниз Дніпром човен великий. Та не

простий, а цілий кленовий, міддю кований, на дванадцять пар срібних весел. Спереду стоїть молодець, на веслярів покрикує, ззаду стоїть другий молодець, керму тримає. Гарні обидва, в зброї блискучій, в одязі адамашковій[9], сріблом-золотом шитій. Відразу видно, що непростого роду.

Побачили їх кияни, почали руками махати й до берега закликати. А ті й послушали. Навернули човен до берега, на землю посходили, шапочки соболеві[10] поскидали, людей привітали і питаються:

- Хто ви такі, люди добрі, і що за подія у вас сталася, і чого ви нас у дорозі припиняєте й до себе просите?

- Ми поляни, - відповідають їм люди. - А подія у нас дуже сумна: вмер наш князь і не лишив по собі синів, лише дві доньки, Яромиру й Любомиру. Тож ми по ньому тризну справляємо, а самі журимося: хто ж нами правити буде?... Сідайте з нами до столів, нашого покійного князя спом'яніть і розкажіть про себе, хто ви й куди путь держите?

- Ми, - відповідають гості, - добрі молодці, з далекої Землі Варязької[11], що звідси на північ. Старшого з нас звать Аскольд, а молодшого - Дир[12]. Вибралися ми в дорогу щастя-долі шукати, сили свої випробувати. Шукаємо собі землі й людей, де б можна було княжити. І добре, що до вас трапили: у вас нема князя, в нас - землі. У вас князівни женихів ждуть, а ми собі наречених шукаємо. Чи не приймете нас по-доброму?

Порадилися кияни й відповідають:

- Приймемо вас, але перше хочемо знати, чи ви й у війні такі справні, як при столі? Дамо вам дружинників багато і хай кожен з вас покаже, що вміє. Один хай іде через степи половецькі[13] на грецькі городи, орду[14] половецьку погромить, городи грецькі завоює і данину з них візьме. Другий хай їде рікою Дніпром аж у самий Табарістан - у царство хозарське[15], що лежить над Каспійським морем. Хай хозарського царя у полон візьме, військо його розгромить, а з городів дань ізбере. Коли того докажете, віддамо за вас князівен і признаємо вас за своїх князів.

- То й добре! - згодилися Аскольд і Дир.

От зібралася війська сила-силенна - а все добрі молодці, до війни охочі, слави жадібні, до чужих країн цікаві. Поділилися на дві частини: котрі кінні - мали йти з Аскольдом, котрі піші - мали пливти з Диром.

Коли вже всі зібралися в дорогу, вийшли на ґанок обидві князівни зі своїми судженими попрощатися. Стали у віночках та стрічках, у сорочках вишиваних, у керсетках[16] шовкових, у дукачах та в намистах - мов дві зіроньки засяли. Стали навпроти них молоді брати - каптани на них оксамитні, панцери золоті, на шапках пера павині - мов два місяці зійшли.

На прощання вийняв Аскольд із-за пазухи яблуко золоте й подав Яромирі.

- Візьми, - каже, - князівно, це яблуко. Не просте воно - чарівне. Стане тобі у пригоді, коли з тобою біда трапиться.

А Дир подарував своїй нареченій клубок пряжі золотої та й каже:

- Оце, Любомиро, по цьому клубочку я знайду тебе скрізь, куди б тебе доля не занесла. Бо не простий цей клубочок, а чарівний.

Попрощалися всі гарно – і брати поїхали, а сестри лишилися. Посідають, було, коло віконечка, на срібні веретенця льон прядуть, милих із походу виглядають. Біля них у ногах Лешко сидить, байками князівен розважає. Був такий при князівському дворі карлик з лікоть завбільшки, з домовиком[17] під піччю спав, багато всякого знав і не раз ставав у пригоді княжій родині.

От чи багато часу минуло, чи ні, а вибралася Яромира в ліс ягідок на полуденок назбирати і Лешко з нею.

- Глядіть, князівно, далеко в ліс не заходьте, – остерігає карлик. – Отут скраю збирайте.

- Коли ж бо тут уже всі ягоди визбирано! – каже Яромира. – Ходімо далі.

Пішли трохи далі – і справді, більше ягід, та такі гарні, та такі стиглі, що в устах розпливаються.

- Ой, князівно, не йдім далі, бо буде біда!.. – знову остерігає Лешко.

- Та ще трошки.

Яромира ягідки збирає, в нову козубеньку[18] складає, а Лешко по боках озирається, бо чує щось недобре. Потім князівну за рукав смикнув і показує:

- Князівно, гляньте но, що там за тою старою липою стоїть?..

Глянула Яромира та й ягоди зі страху розсипала; причаївся за липою Лісовик страшний-престрашний і з Яромири очей не зводить. Голова в нього, мов копиця сіна, величезна і зеленим мохом обросла. На чолі роги, ноги цапині й борода аж по землі волочиться.

Скрикнула Яромира і – в ноги! А за нею на тисячі голосів залунав регіт лісовика: "Хо-хо-хо, ха-ха-ха!.."

Прибігла Яромира додому, матері свою пригоду розповідає, а княгиня й каже:

- Цур йому, доню! Більше до лісу не ходитимеш!

- То й не ходитиму, матусю...

За день чи за два пішла Любомира на Дніпро-ріку хустя прати, а за нею знову Лешко. От і пере князівна – кладочка у неї кришталева, праничок бурштиновий[19], а все хустя – шовкове. Вдарить Любомира бурштиновим праничком по кришталевій кладочці – кладочка задзвенить, і люди знають, що то князівна хустя пере.

Пере Любомира, пере, вже мало й зосталося, коли гляне – аж найтонша її сорочка, що то цілі рукави золотом гаптовані, враз упала в воду і попливла. Пливе попри самий берег, так, що здається – ось руку простягнеш і піймаєш, але піймати не дається. Князівна за нею, а вона далі, князівна за нею, а вона все далі.

Заплакала Любомира, білі ручки заломила, – шкода їй, бач, сорочки, та й матері боїться, щоб не сварила. Хотіла вже у воду скочити, але Лешко не дав. Учепився Любомирі за запаску і каже:

- Не сама ваша сорочка у воду впала, князівно. Її стягнув он той, що в очереті сидить.

Дивиться Любомира - справді з очерету Водяник виглядає, та такий то вже страшний, такий страшний - і не сказати! Пика в нього синя, опухла, борода з баговиння[20], очі з мушель, а в бороді чорні раки сидять.

Скрикнула Любомира й пустилася тікати, а Водяник у воду пірнув - тільки забулькотіло по ньому: буль-буль-буль!..

Прибігла Любомира додому, матері скаржиться, плаче, а княгиня на те:

- Цур йому, доню, разом із сорочкою! Більше на ріку не ходитимеш, а я тобі другу сорочку справлю.

Сидять знову сестри проти віконця, на срібні веретенця[21] льон прядуть і своїх суджених виглядають. Пливають Дніпром великі човни, всяким добром навантажені, одні вгору, другі вниз, а суджених як не видно, так не видно, як не чувати, так не чувати.

* * *

Коли одного дня в'їхав на княже подвір'я лицар ставний і на чорному, як ворон, коні. Коня до конов'язу прип'яв, сам у світлицю увійшов, шапочку зняв, княгині до ніг уклонився.

- Здоров, лицарю! - каже княгиня. - Сідай та розкажуй, хто ти і з яких сторін і чи по волі прийшов, чи по неволі.

- Добрі молодці все по волі ходять, - відповідає лицар, - тож і я по власній волі прийшов. Я Деревлян[22], князь Землі Деревлянської, що то є на захід звідси. У нас ліси густі, дерева багато всякого - через те і прозивають нас деревлянами. А прийшов я, бо зачув, що в Землі Полянській є князівна Яромира, станом висока, личком рум'яна, очима ясна, розумом славна і до всякої роботи вдатна. То хочу її засватати. Віддасте за мене, чи ні?

- Рада б я, - каже княгиня, - твою, княженку, волю вволити, та не можу: посватана вже наша Яромира за княженка Аскольда, що то пішов перед шлюбом слави лицарської добувати у степах половецьких, у городах грецьких. Яромира на нього чекає.

- Коли ж бо, - Деревлян на те, - даремно буде князівна на Аскольда чекати. Я сам був із ним у поході й на власні очі бачив, як загинув Аскольд із рук половецьких у степах. То хай Яромира за мене йде.

Яромира, зачувши це, та в плач, мати її потішає, а малий Лешко княгиню за одержу - смик!

- Іди геть, Лешку! - княгиня на нього. - Не до тебе тут тепер... - а до Яромири: - Що ж, дочко, зробиш! Пропав Аскольд - то пропав, а заміж тобі все одно треба. Йди за Деревляна. Він гарний, молодий, а земля деревлянська багата. Будеш княгинею. Йди!

Ще Яромира не надумалася, а Лешко знову княгиню за спідницю - смик!

- Іди геть, Лешку! - розсердилася княгиня так, що аж за вухо вщипнула карлика. - Лізеш, коли тебе не просять!

Образився Лешко, під піч до домовика чкурнув і вже не обзивався.

А Яромира подумала, подумала - і згодилася. Деревлян зрадів, зараз князівну

поперед себе на коня – і помчав, аж закурилося за ними. Не вспіла дівчина як слід ні з матір'ю, ні з сестрою попрощатися.

Княгиня стала на ґанку, дивиться вслід за донькою й зідхає:

– Шкода, бо шкода, але, слава Богу, буде дитина не за якимсь приблудою, а таки за сусідським князем!

Тут де не взявся Лешко й собі дивиться за вершником[23].

– Авжеж, – каже, – буде князівна за князем, але ви не знаєте, за яким.

– Як то за яким? За Деревлянном, що є князем у Землі Деревлянській. Там багато лісу й дерева, тому він і прозивається Деревлянном.

– Ой, то правда, що там багато лісу, – потакує Лешко, – а тому він по-справжньому називається не Деревлянном, а попросту Лісовиком.

– Та що це ти?! – злякалася княгиня. – Звідки знаєш?

А Лешко:

– Знаю, бо знаю! Князівна впала в око Лісовикові ще тоді, як по ягоди ходила. А він тепер у молодця обернувся і за деревлянського князя себе подав. Дивіться-но, як услід за ним дерева гнуться!..

Подивилася княгиня – і справді: ні вітру, ні тучі[24], а там, кудюю поскакав вершник, найгрубші дерева так гнуться, так гнуться, що аж верхів'ям до землі торкаються.

От сплала сердешна мати, заголосила, та що зробиш – пропало!

* * *

Сидить уже Любомира сама біля віконця, білий льон на срібне веретенце пряде, на Дніпро-ріку споглядає, сестричку згадує, судженого виглядає. А його як нема, так нема.

Аж ось пливе Дніпром угору корабель невиданий, незнаний: сам увесь срібний, щогли[25] золоті, вітрила шовкові, а пливе так скоро, що його конем не перебіжиш, птицею не перелетиш. І то – проти води!

Зрівнявся корабель з княжими палатами, кітвичку кинув, сходні спустив, і зійшов ними на берег лицар молодий та ясний. Увійшов просто до світлиці, шапочку зняв, старій княгині до ніг уклонився.

– Здоров, лицарю! – привітала княгиня. – Сідай, та розкажуй, хто ти і з яких сторін, і чи по волі прийшов, чи по неволі.

– Добрі молодці все по своїй волі ходять, – відповідає лицар. – Я є Дрегович[26], князь Землі Дреговецької, що то на північ звідси над рікою Прип'яттю. У нас озер багато, очерети густі, в озерах – риба всяка, в очеретах птаства повно, а до осель ніхто не доступить, бо заховані вони за болотами-дряговинням. Тому й прозивають нас дреговичами. А повертаюся з Табарістану, царства хозарського, де воював разом із княжичем Диром. Тільки ж не пощастило Дирові: наскочили на нього хозари, шаблями порубали, списами покололи. Вмираючи, закликав мене Дир і каже: "Побратиме вірний, князю дреговецький, не ходи більше по землі табарістанській, а напинай вітрила і їдь у край полянський, у столицю Київ. Є там у хоромах княжна Любомира –

станом висока, личком рум'яна, очима ясна, голосом дзвінка, розумом бистра і до всякої роботи вдатна. Отож, іди, мій побратиме вірний, Любомиру привітай, матері-княгині до ніг уклонися і скажи їм, щоб мене не чекали, бо поліг я у землі хозарській. Князівну ж Любомиру, – найкращу над князівнами, собі за дружину візьми, щоб не дісталася вона нікому іншому, лише моему побратимові вірному". Отож я і приїхав. Віддасте мені Любомиру по волі, чи ні?

Почувши таку сумну новину, заплакали мати з донькою і не знають, що тут чинити, що казати. А карлик Лешко потихеньку підкрався та княгиню за сукню – смик!

– Іди геть, Лешку! – княгиня до нього. – Тут горе таке – не до тебе...

А тоді до Любомири:

– Що ж, доню, така, видно, твоя доля. Не судилося тобі бути за Диром, то будеш за Дреговичем. Дреговецька земля також багата: по ріках бобри та видри живуть – хутра в них дорогі, а очерету на хати – скільки завгодно. Іди, доню, за Дреговича – будеш княгинею...

Княгиня отак промовляє, а Лешко під лавою сидить і все княгиню за сукню – смик та й смик! Прогнівилася вельми княгиня на карлика, насварила ще й за вухо вщипнула, щоб не докучав. А Лешко тоді образився і під піч до домовика втік. Мовляв: не хочете мене слухати – робіть, як знаєте!

А Любомира вже й згодилася, вже й руку Дреговичеві подала. Дрегович дуже зрадив, зараз таки Любомиру на руки взяв і на корабель поніс. Не вспіла, небога, і з матір'ю попрощатися. Поки княгиня на ганок вийшла – корабель уже й поплав угору проти води, та так скоро, що й конем не перебіжиш, птицею не перелетиш.

Стала княгиня на ганку, білою хусточкою вслід за кораблем махає і сама до себе говорить:

– Шкода бо шкода, але, слава Богу, буде дитина не за якимсь приبلудою, а таки за тутешнім князем.

А Лешко вже коло княгині крутиться і підповідає:

– Еге ж, буде за тим князем, що у воді сидить...

– Та що ти? – злякалася княгиня. – Чому в воді?

– Та бо то ніякий князь, а Водяник, – відповідає Лешко. – Хотів я сказати вам, та ви не послушали, ще й вуха мені нам'яли, а я бачив, як у того молодця увесь час вода з лівої поли капала. Йому князівна в око впала ще тоді, коли сорочки на ріці прала, от він і обернувся в князя дреговецького. Тепер подивіться на лаву, де він сидів...

Подивилася княгиня на лаву – справді, лава мокра, а під лавою калюжа стоїть. Заплакала тоді сердешна мати, заголосила, хотіла була слуг навздогінці за кораблем посилати, коли ж корабля вже й не видно. Що робити? Пропало...

А Лісовик доти лицарем був і на коні їхав, доки люди могли його бачити. Як же в'їхав у ліс, ураз перекинувся знов у велетня з головою, мов копиця сіна, з рогами, з цапиними ногами і з бородою, що аж по землі волочилася. І кінь під ним на дикого оленя обернувся.

Як побачила Яромира, то злякалася дуже й почала на поміч кликати. А Лісовик

засміявся та й каже:

- Не клич, не гукай, князівно, бо тут моє царство, і ніхто в лісі зі мною до боротьби не стане.

Заплакала тоді бідна дівчина рясними сльозами.

- Доленько ж моя нещаслива!.. - приговорює. - Мала ж я бути за княженком, а дісталася Лісовикові страшному!..

- Не плач, дівчино, не нарікай! - Лісовик їй. - На те я є страшним, щоб мене люди боялися, щоб мене звірі слухали і щоб усяка рослина мені поклонялася. Але для тебе я можу обернутися яким завгодно молодцем.

- Не хочу я, - каже Яромира, - бачити тебе ніяким молодцем, бо це буде сама облуда! Пусту мене додому!..

- Ні, - відповідає Лісовик, - не пущу! Не на те я по тебе в далеку дорогу вибрався, не на те викрав, щоб тепер пустити. Завезу тебе у свій замок, будеш звірів лісових доглядати, птахів годувати, мене, старого, піснями розважати. А за це будеш у шовках-оксамитах походжати, дорогими намистами побрязкувати, бо царство моє неміряне, багатства нелічені.

І справді, не брехав Лісовик. Завіз Яромиру у свій замок, а той замок такий величезний, що в ньому цілий Київ змістився б. Стіни - біла береза в березу поросла, стеля - верховіття зелене, долівка - килими трав'яні, барвистими квітами перетикані. Вночі замість ліхтаря місяць світить, замість свічок зорі сяють, на середині світлиці озеро срібне блищить, а в ньому лебеді плавають. Яблучка-кислички, груші-гнилички та горішки лісові просто в коморі ростуть - не треба їх збирати. Бджоли просто у пивницю мед носять, дикі кабани шинки вудять і ковбаси начиняють, а сарни та буйволихи масло збирають і сир на сонці відігривають. Ведмеді шкіри виправляють, дятлі кожухи шиють - скрізь повно всякого добра. Впаде ранком роса - горни діаманти пригорщами, впаде град - збирай перли повними пеленами. Дуби золоті жолуді родять, на калині справжні коралі пишавються.

Вбралася Яромира у сорочку, що то полотно на неї павуки з найтоншого павутиння виткали, взулася в зелені сап'янці, шовкову запаску одягнула, начепила на шию червоні коралі з золотими дукачами[27], звірів лісових доглядає, птаство годує, усьому порядок дає. А ввечері, як прийде Лісовик додому, мусить йому бороду розчесати, сучки й шишки з волосся повитягати, нагодувати й до сну пісню заспівати. Вже не боялася його Яромира, бо знала, що він їй нічого не зробить поганого. Полюбила вона звірів лісових і пташок, дбала за них, у суперечках годила, слабших обороняла, як хто бувало захворіє - ліки власними руками готувала, вавки[28] гоїла - і полюбили її звірі також. Однак ніщо не тішило лісову княгиню - вона все ходила сумна й нишком сплакувала.

Завважила це якось сіра горличка[29] й питає:

- Чого це ти, князівно, така сумна? Чи тобі їсти-пити нічого, чи тобі походити ні в чому, чи тобі хороми тісні, що ти зідхаєш і сльози рониш?

- Маю я що їсти й пити, маю в чому походити, і хороми мої величезні, - відповідає

Яромира. – А зідхаю я й сльози роню, бо тужу за своєю стороною, за своїм несудженим судженим, від якого мене Лісовик обманом відібрав.

І розказала князівна горличці усе по правді, як воно було.

А горличка вислухала її та й каже:

– Я оце сьогодні літала і бачила, як із городів грецьких почерез степи половецькі якесь військо до Києва простує. Попереду війська лицар ясний на білому коні виступає. На ньому шолом золотий, панцер срібний, жупан кармазиновий, а вуздечка на коні шовковая.

Як зачула це Яромира, то аж у долоні сплеснула:

– Оце ж він! Оце ж і є Аскольд! Та коли б же він знав, що я тут – прийшов би напевно мене визволити!..

А горличка на те:

– Коли б же в тебе, князівно, та було яблучко чарівне золоте, то ти б ним по землі покотила, а воно до самого Аскольда прибилося б і йому дорогу до тебе вказало б.

Зраділа Яромира цеє почувши, бо зараз собі пригадала, що має таке яблучко, у дуплі старої груші сховане. Побігла до сховку, яблучко добула і покотила по землі, промовивши:

Котись, котись, яблучко, по землі,

Докотись до лицаря на коні,

В ліс йому доріженьку покажи,

До мене дібратися поможи.

Яблучко стрибнуло й покотилося, а там, куди воно покотилося, лишилася золота доріжка.

* * *

І з Любомирою таке було: ледве корабель відплив далі від Києва, як Водяник скинув із себе личину князя Дреговича і став таким, як його бачила Любомира в очереті: з очима-мушлями, з пикою синьою, опухлою, з бородою із баговиння і з чорними раками в бороді. І корабель його зовсім не був кораблем, лише китом-рибою, що то його Водяник у корабель обернув.

Закричала Любомира, заплакала, таке побачивши, почала від Водяника відбиватися, на поміч кликати.

– Не плач і не кричи! – Водяник до неї. – Нічого тобі не допоможе, бо на воді ніхто зі мною у боротьбу ставати не зважиться – потоплю! Пам'ятай, що сила моя велика, бо мене вода слухає і все, що живе у воді – також. Звикнеш у моєму царстві – сама побачиш, що нема кращого місця у світі. Мої володіння неміряні, мої багатства незчисленні...

Дав Водяник знак китові – кит зараз під воду пірнув і так під водою поплив. Любомира вже й віддих затаїла, бо думала, що втопиться, але не втопилася. Водяник таку силу мав, що кого хотів, – утопив, а кого не хотів утопити, – тому й під водою жити дозволяв.

Так плив кит під водою, плив, аж до Водяникового палацу приплив. Був той палац

на дні озера глибокого, збудований увесь із мушель щонайкращих, завітчаний білими та жовтими водяними лілями. Долівки в ньому срібним пісочком висипані, зеленими водоростями вистелені, на лавах усюди боброві та видрячі шкури лежать, на стінах у золотих клітках невиданої краси заморські рибки грають – і скрізь так тихо, так чудно і так гарно, що й не сказати.

– Ось, – каже Водяник, – тут і житимеш. Роботи тобі небагато: на снідання мені юшку з карасів зварити, на обід шуку спекти, а на вечір холодець із рачачих клешень[30] зготувати. Та припилювати, щоб оселедці добре засолилися, тараня[31] як слід у комині завудилася, бо треба на зиму запаси робити.

Стала Любомира у Водяника за господиню. Убралася в сорочку, з туману випрядену, у керсетку, з ряски[32] виткану, на шию начепила перлове намисто, на голівку – вінець із лілей. Рибок доглядає, диких качок, гусей та лебедів до себе приручає, у погребі навідується, де самі оселедці соляться, та в комин, де тараня сама на гачки чіпляється і завуджується. Багато клопоту в Любомири. Водяник ото кудись попливе, а тут, дивись, качки посварилися. Ще не встиг князівна їх помирити, глядь – зубаста щука плотичку проковтнула. Ще не покарала Любомира щуки, а тут бобри чи видри хутра принесли. Треба прийняти і в скриню поскладати, щоб міль не поїла. А там уже й Водяникові їсти зварити, а там ще щось – і так цілий день.

От робить вона, клопочеться, а слізоньки з очей тільки – кап-кап, аж в озері вода посолонішала. Зауважив це карасик червоноперий, що то його була Любомира на юшку Водяникові пожаліла і живим пустила, приплив до неї і питає:

– Чого це ти, князівно, плачеш та й плачеш?

А Любомира відповідає:

– Як же мені не плакати, коли Водяник мене обманом з дому забрав, від любої неньки відірвав, з судженням розлучив, зі сторони рідної, з краю милого у підводне царство завіз?...

І розплакалася рясними сльозами князівна, свою долю карасикові червоноперому оповідаючи:

– А мій суджений, княженко Дир, не міг мене оборонити, бо поплив він човнами з дружиною хороброю у царство хозарське, у самий Табарістан, військо хозарське розбити, з городів хозарських данину взяти...

Тоді каже карасик червоноперий:

– А я оце сьогодні вниз Дніпром-рікою плив і бачив, як якесь військо на човнах із царства хозарського, із самого Табарістану з даниною багатою у Київ поверталось. Попереду всіх тих човнів човен кленовий, міддю кований, на дванадцять пар срібних весел. А на ньому стояв лицар ясний у панцері[33] золотому, в каптані оксамитному, на шапочці пера павині...

Як зачула це Любомира, ручки заломила і крикнула на цілий голос:

– Оце ж ніхто інший, як княженко Дир, мій наречений! Та коли б же то він знав, де мене шукати – відразу прийшов би мені на поміч.

– Знав би він, де тебе шукати, – відповідає карасик золотоперий, – коли б у тебе був

клубочок пряжі золотої. Ти б кінчик нитки взяла, до пояса прив'язала б, а клубочок покотила б дном ріки – от він би й докотився до княженка Дира.

– А я ж маю такий клубочок! – пригадала собі Любомира і мерщій побігла до сховку, бо клубочок лежав у печері під берегом, де жив найбільший і найстрашніший Рак Великоклешній. Любомира йому життя подарувала, не взяла на холодець Водяникові, а за те Рак Великоклешній її золотого клубочка беріг.

От забрала князівна золоту пряжу, кінчик ниточки собі до пояса прив'язала, а клубочок покотила дном ріки, промовляючи:

Покотись, клубоченьку, та й по дні,

Докотись до лицаря на човні,

Тоді дайся лицарю упіймати –

Хай по нитці суджену йде шукати.

Клубочок зараз і поплив-покотився, розмотуючи за собою золоту нитку...

* * *

Котилося золоте яблучко, котилося, крізь ліс дрімучий, крізь галявини ясні, пеньки й колоди перескакувало, струмочки переплигувало – та й викотилося аж у степи половецькі, просто під ноги білому коникові, на якому княженко Аскольд сидів.

– Еге! – промовив Аскольд, яблучко піднявши. – Деся моя наречена в біду попала, коли мені цим яблучком знак подає.

Тоді питає дружинників:

– А що, дружино моя хоробрая, чи підете й тепер за мною, чи лишите мене власними силами мою суджену шукати і з біди визволяти?

Відповідають дружинники:

– Де ж то видано, де ж то чувано, щоб дружина свого ватажка в біді відступила? Водив ти нас, княженку, на городи грецькі, на орди половецькі слави здобувати – веди й тепер нашу князівну з біди визволяти. Ми тебе не покинемо.

Поїхали. Їдуть, їдуть по золотій стежечці, що то її яблучко по собі лишило, і приїхали під самий ліс. А Лісовик уже також стежечку від яблучка в лісі догледів і догадався, що воно й до чого.

От вийшов на край лісу, став перед Аскольдом і питає:

– А що, княженку, прийшов ти битися, чи миритися?

– Як скажеш, де князівна Яромира перебуває, то не буду з тобою битися, – відповідає Аскольд.

– Князівна Яромира у моєму замку, – каже Лісовик, – а до того замку ти вже стежки не знайдеш, бо я наказав золотий слід від яблука землею притрусити.

Розсердився Аскольд:

– Коли так, – каже, – то ми зараз почнемо дерево по дереву корчувати, увесь ліс знищимо, а до Яромири доберемося. Гей, дружино моя вірная, а беріть но сокири й починайте!

Дружинники з коней позіскакували, за сокири похапали – і до дерев.

Бачить Лісовик, що непереливки: дружинників – що колосся на пшеничному лані,

сокири гострі – за день увесь ліс вирубають, і сховатися ніде буде.

– Стривайте! – кричить. – Не рубайте! Хай буде мир! Я зараз князівну Яромиру сам приведу!

І привів.

Зраділи наречені, після такого довгого часу побачившись. – Господи! Почали одне одного розпитувати, а дружинники довкола з радості, що їхній вождь та з їхньою таки, київською князівною зустрілися, шапки вгору підкинули і всі разом закричали:

– Слава княженкові Аскольдові і його судженій, князівні Яромирі, слава!

* * *

І клубочок золотої пряжі по дні Дніпра-ріки котився, куди треба, але трапилася йому пригода, через яку мало що все не пропало. Виплила ото десь із намулу завжди голодна зубаста щука і, думаючи, що це якийсь золотий горішок (клубочок трохи розмотався, то й поменшав), – накинулася на нього і проковтнула. І був би клубочок ніколи в руки княженка Дира не потрапив, коли б його дружинники не закинули сітей – рибки на вечерю наловити. Витягли ото сіть, а в ній щучина величезна – отак із коромислом [\[34\]](#) завдовжки. Стали її тельбушити – клубочок золотий всередині знайшли і віднесли до княженка.

Як же побачив Дир клубочок, зразу й сказав:

– Попала в біду Любомира, треба її визволяти.

І питає дружинників:

– Гей ви, хлопці-молодці, дружинонько моя вірная! Попала в біду ваша князівна київська, моя суджена Любомира і оцим клубочком мені знак подає. Чи підете зі мною її шукати, а чи я сам маю йти?

– Не годиться, княженку, дружині вождя свого в біді лишати. Куди голка – туди й нитка, куди князь – туди й дружина. Ти водив нас слави наживати, срібло-золото, паволоки [\[35\]](#) дорогі здобувати у царстві хозарському, у самому Табарістані, а ми підемо тепер твою суджену, нашу київську князівну, з біди визволяти. Веди!

Стоїть Дир на носі човенця, у руках клубочок тримає, золоту пряжу назад ізмотує, на веслярів погейкує, стерничому дорогу вказує. А та дорога все йде по золотій нитці.

Плили, плили, плили, та все вгору, та все проти води, аж тут раптом нитка й увірвалася. Бо Водяник догледів пряжу золоту, догадався, що воно і до чого – взяв і перекусив нитку. Тоді виліз із води, став перед чоловічим човном і дорогу через ріку загородив.

– А що це ти, княженку Дире, – питає, – прийшов битися чи миритися? І чого тут шукаєш?

– Шукаю я свою суджену, київську князівну Любомиру, – відповідає Дир. – Десь вона мусить бути у твоїй владі під водою, бо золота нитка дном ріки бігла. Віддаси дівчину – навесні тобі дамо в жертву коня й кабана, не віддаси – не дістанеш нічого, ще й боки тобі намнемо, а князівну таки знайдемо.

Ох, як і розсердився Водяник, аж вода коло нього піною взялася.

– Що, – кричить, – мені боки нам'яти?! Та я вас зараз усіх потоплю!..

- Ба, не потопиш! - Дир на те. - Ось ми зараз усі на берег повискакуємо, а ти на землі сили вже не маєш. Та поберемо всі заступи в руки, та почнемо землю копати, верболози рубати - закидаємо всю ріку і всі озера! Тоді куди подінешся? Висохнеш на смерть без води.

Бачить Водяник, що то не жарту: у Дира дружини на човнах, мов зерен у маківках, а він, хоч і Водяник, сам-один. Та й згадав собі, як то не раз йому скрутно доводилось, коли бувало посуха воду поспиває, а сонце зверху припече.

А Дирові дружинники часу не гають, вже на берег вискакують, землю копають, верболози витинають і в Дніпро кидають.

Злякався Водяник.

- Стійте! - кричить. - Почекайте! Віддам вам вашу князівну, тільки ріки мені не загачуйте!

Пірнув на дно, а за якийсь час виходить і Любомиру живу-здорову з-під води виносить.

Молодята з радости аж плачуть, обіймаються, а Дирова дружина, на них дивлячись, так грімко закричала "слава!", що Дніпрові води береги позаливали.

Почала була Любомира Водяника соромити за його брехню, що нібито Дира в Табарістані забито:

- І де ж таки видано, щоб цар брехав?! Ти ж водяний цар, а...

Не скінчила князівна, бо Водяник так засоромився, що вже й не бачив нічого і, замість у воду, пірнув у болото - лише бульбашки над ним повискакували: буль-буль-буль!..

* * *

А в Києві, славній столиці Землі Полянської і всієї держави Руси-України, сум стояв великий, жалоба важка. Бо скрізь уже чутки розійшлися, що обидва княженки разом із дружинниками своїми полягли в далеких походах, а князівен хитрощами викрадено. Стара княгиня за доньками очі виплакала, подруженьки князівен, дівчата з боярських родів, геть посмутніли й пісень співати покинули. Цілий Київ зажурився, тільки один Лешко надії не тратив. Сидів собі з Домовиком під піччю й рідко коли на світло виходив. Коли ж виходив, то все казав:

- Вовк овець носив, носив, аж поки його самого не понесли. А Кривда Правді обидва ока видовбала, та скінчилося тим, що Правда прозріла, а Кривда осліпла...

І от одного дня засурмили сурми, заграли роги. Зі сторони, куди пішов Аскольд, курява знялася; на Дніпрі, яким поплив униз Дир, заройлося від човнів.

Повибігали кияни з домів, на мури пнуться, долонями очі від сонця заслоняють, щоб пізнати, чи то ворог іде, чи свій. Та як уже впізнали своїх, та як побачили князівен і княженків - радість велика людей огорнула. Кричали "слава", гукали радісно, гостей дорогих зі щирого серця вітаючи. Потім справили гучне весілля, бо аж дві князівни за двох княженків разом заміж виходили. Три дні смажені в меді горіхи їли, сичений мед пили, пісень співали, всіх подорожніх до столів закликали, щоб слава по світу йшла про радість у столичному городі Києві.

Примітка упорядника інтернетної публікації

Казка Ольги Мак "Аскольд і Дир та київські князівни" представлена тут за публікацією в книзі "Киянка Красуня Подолянка. Історичні казки", виданій 1998 року у місті Торонто (Канада). Книжка призначена у першу чергу для дітей українських діаспор у Канаді, США, Австралії, Аргентині, Бразилії та інших країн, тому у виносках авторкою дані пояснення зокрема і до слів, котрі дітям, що мешкають в Україні, зрозумілі і без пояснень.

Авторські пояснення:

[1] ЗЕМЛЯ – земля довкруги міста Києва. Колись жило там плем'я поляни і від них ця назва

[2] ДРУЖИННИКИ – княжі вояки.

[3] ІНДІЯ – країна в Азії. У княжі часи про Індію розказували в Україні багато цікавих казок-вигадок.

[4] ГРЕЦІЯ – це була Візантійська держава зі столицею Візантією. Греція була могутня та слава.

[5] Кажуть, що місто Київ заснував саме князь КИЙ. Та історія не підтверджує цього.

[6] БОЯРИ – знатні люди, дорадники й прибічники князя.

[7] ТРОН – крісло, на якому засідав князь, коли вирішував державні справи.

[8] ТРИЗНА – за старим, ще поганським звичаєм, гостина-бенкет у пам'ять покійника.

[9] АДАМАШОК – дорога, блискуча тканина.

[10] СОБОЛЬ – невеликий звір, що його хутро дуже дороге.

[11] ВАРЯЗЬКА ЗЕМЛЯ – сьогодні Скандинавія із країнами Швецією та Норвегією.

[12] КНЯЗІ АСКОЛЬД І ДИР – знані в нашій історії київські князі.

[13] ПОЛОВЦІ – монгольські племена, які жили в степах на сході й півдні України.

[14] ОРДА – монгольське слово, означає військо або й державу.

[15] ХОЗАРИ – нарід, який у княжі часи створив свою державу на схід від України.

[16] КЕРСЕТКА – безрукавна блузка, часто вживана в українському жіночому одязі.

[17] ДОМОВИК – у повір'ях наших предків-поган, маленький душок, який стереже дому.

[18] КОЗУБЕНЬКА – посудина із кори дерева.

[19] БУРШТИН або ЯНТАР – зціпеніла живиця дерев, жовто-золотої краски, із нього виробляли дорогоцінні прикраси.

[20] БАГОВИННЯ - водні рослини, ховзкі й неприємні.

[21] ВЕРЕТЕНО - ручне знаряддя для прядіння, що становить собою тонку паличку з видовженими загостреними кінцями і потовщенням посередині.

[22] ДЕРЕВЛЯНИ - українське плем'я, що жило в лісистих околицях між ріками Дніпром, Случчю й Тетереvom.

[23] ВЕРШНИК - їздець на коні.

[24] ТУЧА - зливний дощ, буря.

[25] ЩОГЛА - стовп на кораблі, що на ньому розвішували вітрила, щоб вітер поганяв корабель.

[26] ДРЕГОВИЧІ - плем'я, що жило в болотистих околицях між ріками Прип'яттю й Двиною.

[27] ДУКАЧІ - дорогі монети, що їх чіпляли для прикраси до жіночого намиста.

[28] ВАВКА - дитячий вислів: біль, рана.

[29] ГОРЛИЧКА - голубка.

[30] КЛЕШНЯ - передня кінцівка в рака, закінчена "щипцями", якими він борониться.

[31] КАРАСЬ, ЩУКА, ТАРАНЯ, ПЛОТИЧКА - назви риб.

[32] РЯСКА - водні рослини.

[33] ПАНЦЕР - металевий нагрудний одяг, що його носили в давнину вояки для оборони в бою.

[34] КОРОМИСЛО - дерев'яний держак, щоб на ньому носити два відра.

[35] ПАВОЛОКА - тканина, переткана золотими нитками.